

L'Esperanto revuo de IEF

Saluto (D. Astori), 2

El la mondo – “Ionel Oneț, la librovendisto de UEA” (M. Lipari), 3

Italoj monde – “El la UK de Nitro”, 6

L'intervista – “Giovanni Agresti e il diritto alla lingua” (D. Astori), 7

Grupo prezentas sin – “Skizo por historio de Esperantismo en Massa” (A. Simonini), 9

Premio ‘Alpi apuane’ 2016, 10

Niaj eminentuloj – “L'impegno di Mario Dazzini: educare all'integrazione” (N. Reggiani), 11

La itala kongreso – “Kongresi ... junule” (C. Pavese), 15

La itala kongreso – “Kongresi ... mal junule” (N. Minnaja), 17

La itala kongreso – Convegno “Esperanto e lingue minoritarie”, 18

Approfondimenti – “Miguel de Unamuno: esperantista e samideano?” (R. Lamperti), 19

Interlinguistica IV – “I fratelli de Saussure e l'esperanto” (F. Gobbo), 23

Informoj – Premio ‘Trombetta’; nova KIREK; Premio ‘Canuto’ (Parma), 26

Beletristiko – “Clelia Conterno Guglielminetti: donna di cultura e di impegno sociale” (G. Gastaldi), 27

Okazis antau cent jaroj, 31

Saluto

“**O**r volge l’anno”, cantava il Poeta, un anno, il nostro in casa FEI, di attività, di progetti, di proposte, di sollecitazioni, che trovano spazio sulle pagine della *Revuo*.

Nel ricco e fertile *humus* della vita dei gruppi si staglia la grande vetta del congresso nazionale (che raccontiamo in parallelo dal punto di vista di un adulto e di un giovane). Come ormai il *format* ci ha abituato, incontriamo personalità dell’*esperantujo* (italiana e internazionale). Non si poteva poi, considerando lo scorso anno il trigesimo della scomparsa di Mario Dazzini, colonna dell’esperantismo novecentesco non solo italiano, non dedicare spazio alla realtà massese. E ancora, come richiede la rivista di un movimento che crede che il modo primario di incidere sulla società sia produrre e diffondere cultura, ospitiamo un approfondimento sulla figura di Miguel de Unamuno, di cui il 2016 segna gli ottant’anni dalla morte. Ma anche la presentazione di “poesia al femminile”, che si erano potuti godere solo i *samideanoj* torinesi, e che ora raggiunge tutti i nostri soci. Buona lettura (anche dello speciale in arrivo), allora, e, quando sarà il tempo, Buon Anno! (d.a.)

“**T**urnu ni la jaropaĝon”, kantis la itala Poeto, jaro, en nia ief-hejmo, plena je agadoj, projektoj, proponoj, instigoj, kiujn la paĝoj de nia revuo gastigas. El la riĉa kaj fekunda *humus* de la grupa vivo nete konturiĝas la granda kulmino de la nacia kongreso (kiun ni rakontas parelele laŭ la vidpunktoj de plenaĝulo kaj junulo).

Kiel jam alkutimigis nin la formato, ni renkontos personecoj de esperantujo (itala kaj internacia). Krome, pro la pasintjara datreveno de la forpaso de Mario Dazzini, kolono de la pasintjarcenta esperantismo ne nur itala, ne eblis ne dediĉi spacon al la Massa-esperantistaro. Kaj ne nur, kiel decas por gazeto de movado kiu kredas ke la ĉefa maniero por ludi rolon en la socia vivo estas produkti kaj disvastigi kulturon, ni gastas eseon pri Miguel de Unamuno, kiu forpasis ĝuste antaŭ okdek jaroj. Sed ankaŭ la prezento de “virina poetumado”, kiun povis ĝui nur la torinaj *samideanoj*, nun ni disponigas al ĉiuj niaj geamikoj. Bonan legadon (ankaŭ de la speciala numero alvenonta), do, kaj kiam estos la ĝusta momento, Bonan Novan Jaron! (d.a.)

L'Esperanto

revuo de IEF

Direttore Responsabile – Lege Respondeca

Direktoro: Davide ASTORI

tel. 320 2914608 – davide.astori.2@gmail.com

Redattori – Redaktoroj:

Renato CORSETTI, Pier Luigi CINQUANTINI

Progetto grafico e impaginazione – Grafika ideo kaj enpaĝigo: Nicola REGGIANI

Amministrazione – Administrejo:

FEI – Federazione Esperantista Italiana

Via Villoresi, 38 – I 20143 Milano

tel.02 5810 0857 – fax 02 3674 0711

mail: feisegreteria@esperanto.it

<http://www.esperanto.it> - C.F.80095770014

C.C. Bancario – Bankkonto:

Banca Prossima - Milano

IBAN: IT21M03359001600000119380

BIC/SWIFT: BCITITMX

C.C. Bancario FEI libri

IBAN: IT31U0335901600100000119388

Conto UEA – UEA-Konto: iefa-p

C.C. Postali – PoštKontoj:

C.C. postale FEI: n.37312204

IBAN: IT94O076010160000037312204

BIC/SWIFT: BPPIITRRXXX

C.C. postale FEI libri: n.54614524

IBAN: IT11K076010160000054614524

Consiglio Direttivo FEI – IEF-Estrarro:

Michela LIPARI, presidente

Davide ASTORI, vicepresidente

Laura BRAZZABENI, segretario

Renato CORSETTI, attività informativa

Riccardo PINORI, segretario-tesoriere

Ivan ORSINI, attività editoriale, IEJ

Paolo SCOTTI, attività informatica

Pubblicazione riservata agli Associati.

Quote associative 2016 (comprese di € 10 dell’abbonamento alla rivista, per tutti gli associati tranne gli Associati Familiari)

Associato ordinario € 28,00

Associato sostenitore € 84,00

Associato garante € 280,00

Associato fino a 25 anni € 14,00

Associato familiare € 14,00

Iscrizioni presso i gruppi locali oppure direttamente presso l’amministrazione FEI.

Registrazione al Tribunale di Milano n. 85 del 27 febbraio 1970.

Stampata presso www.atena.net

ISSN 1974-9147

Ionel Oneț, la libroservisto de UEA

Michela Lipari

La rumana Ionel Oneț (naskiĝ. 1956 en Transilvanio) eklernis Esperanton en 1981. Ekde 1988 li vivas ekster sia naskiĝlando, kaj aktivas en la Movado je diversaj niveloj.

Interalie tradukisto (de kaj en Esperanton), iama redaktoro de *Bukureșta Informilo*, *Esperanto USA* kaj *La Orient-ekspreso* kaj kunredaktoro de *ELNA Update*, li aperigis kelkajn librojn kaj centojn da materialoj (originalaĵoj kaj tradukaĵoj) en periodaĵoj, en la lingvoj Esperanto, rumana, angla. Ekde de 1989 li laboras profesie por Esperanto, unue ĉe ELNA, ekde majo 2002 ĉe UEA. En 1990 li fondis Eldonejon Bero, ĉe kiu aperas nur verkoj en aŭ pri Esperanto. Li akceptis respondi al kelkaj demandoj por la legantoj de nia gazeto.

Kiel, kaj kial, vi fariĝis esperantisto? *Kiel ofte en la vivo, hazardo ludis rolon ankaŭ en mia esperantistigo. En januaro 1981 mi estis faronta longetan tranjvojaĝon kaj antaŭ la entrajniĝo mi aĉetis kajeron kun krucvortenimoj. En ĝia rubriko “Ĉu vi sciis ke...” mi trovis kelkajn bazajn informojn pri Esperanto kaj adreson de kie oni povas peti pliajn informojn kaj instrumaterialojn. Ĉar skeptika, mi volis konvinkiĝi propraokule kaj proprasperte pri la fenomeno pri kiu mi estis leginta la – laŭ mi, troigajn – informojn. Mi do mendis instrumaterialojn, kiuj venis post kelkaj semajnoj kaj kiuj konvinkis min. Ĉio posta estas historio, escepte de la nuno, kiu iĝos historio.*

Kial vi elektis vian laboron? *Por povi taŭge respondi al tiu demando, mi devus longe rakonti pri miaj Esperantaj spertoj en Rumanio kaj en mia adopta lando, Usono, pri la maniero en kiu Esperanto – nu, esperantistoj – helpis min eskapi la “paradizon” de Ceaușescu kaj komenci novan vivon aliflanke de la mondo. Mallonge, mi nur diru ke nenio restas nerekompencita. Pere de Esperanto mi sukcesis konatiĝi kun homoj, lokoj, kulturoj al mi nekonitaj. Pere de Esperanto mi ĝuis neforgesebajn momentojn en diversaj lokoj de la mondo kaj konatiĝis kun valoraj eroj de malpli konataj kulturoj. Mi ŝatas librojn kaj mi ŝatas legi. Kaj, kiel mi skribis supre, mi volis iel rekompenci Esperanton – pli la movadon ol la lingvon – per mia laboro. Unue kiel volontulo je loka nivelo, poste, kiel dungito, je la nacia, respektive internacia.*

Penoj kaj kontentigoj de tiu aktiveco. *Labori en komerco ne estas ĉiam facile. Labori en internacia komerco povas esti eĉ pli malfacile. Miaj kunlaborantoj – estroj, liverantoj, klientoj – estas ĉie en la mondo kaj/aŭ havas la plej malsamajn kulturojn kaj kutimojn.* Kontentigi ĉiujn ne estas ĉiam facile. Aliflanke la avideco legi, kiun granda parto de la Esperanto-parolantoj montras, donas ian kontentecon ke ni faras ion utilan kaj la esperon ke, malgraŭ la konstantaj ŝanĝoj en niaj vivo kaj kutimoj, ni povos fari la samon ankaŭ en la estonteco.

Kiom gravas libroj en Esperantujo? Malkiel la aliaj vivantaj lingvoj, Esperanto estas precipe skriba lingvo. Ĝiaj parolantoj vivas dise tra la mondo kaj, kun kelkaj esceptoj, ne en komunumo Esperante parolantaj. En tiuj kondiĉoj, la plej ofta – kaj, certagrade, tradicia – kontakto kun la lingvo estas legado, ĉu de libroj, ĉu de periodaĵoj. Pli kaj pli la legaĵojn paperajn, palpeblajn anstataŭas la elektronikaj, virtualaj. Malfacilas vidi, kio atendas ilin (kaj nin) en la estonteco. Kiel malnovmoda leganto de libroj mi povas nur esperi ke la libroj konservos sian gravan rolon.

Se daŭrigi pri libroj, ĉu vi povas riveli, kiu estas la plej bela libro en Esperanto, kiun vi legis? Tian demandon mi timis. Mi timis, ĉar atributoj kiel “bela” kaj “bona” estas tre personaj, subjektivaj. Krome, elekti unu el miloj ne estas facile tasko. Mi, do, elektos du: “La unua libro” de d-ro Esperanto kaj Poemo de Utnoa de Abel Montagut. La libreton de Zamenhof, ĉar sen ĝi ni, la Esperanto-parolantoj, ne ekzistus. Estas fascine pensi ke el tiu modesta broŝuro naskiĝis tio kion ni nomas, ne sen certa fiero, “la fenomeno Esperanto”. La duan, ĉar mi trovas ĝin unu el niaj ĉefverkoj originale verkitaj en Esperanto.

Sugestu al ni almenaŭ kvin titolojn, kiuj ne devus malesti en la hejmo de vera esperantisto. Al la du jam menciiitaj mi aldonu Fundamento de Esperanto, libron kiun devus trastudi ĉiu serioza esperantisto, kaj ĝian “literaturan” ĝemelon Fundamenta krestomatio de la lingvo Esperanto. Al la “Poemo” de Montagut mi aldonus la ĉefverkon de William Auld La infana raso. Mi kuraĝas aserti ke se la du verslibroj estus verkitaj kaj publikigitaj en unu el la “grandaj” lingvoj, ili jam estus agnoskataj kiel ĉefverkoj de la monda literaturo. Eĉ se ili ne estas tiel konataj kiel ili meritus, ni fieru ke ili estis verkitaj en nia lingvo.

Kiel dungito de UEA, kiel vi vidas la estontecon de Esperanto? Mi logas en Nederlando kaj mi neniam povas antaŭvidi, ĉu mi alvenos hejmen malseka pro pluvo aŭ pro ŝvito. Eĉ la lokan veteron mi ne povas antaŭvidi, des malpli la evoluon de fenomeno tutmonda. Mi havas fortajn dubojn ke iu ajn povas taksi la estontecon de fenomeno kiel la Esperanta. Oni ja povas havi esperojn, sed tio estas io alia. Se temas pri esperoj, mi esprimu unu el la miaj: ke ni maturigu kaj kondutu normale, kun malpli da stranguloj kaj strangajoj, eĉ se ili donas [apartan?] koloron al nia movado.

Vi kuntradukis, kunredaktis kaj aperigis du kajerojn kun poemoj de Gellu Naum, unu el la ĉefaj reprezentantoj de la rumana surrealismo. Elektu poemon – ne tro longan, pro eldonaj kialoj – por ni. En 1995, kiam Gellu Naum iĝis 80-jara, mia amiko Sasha Vlad (ankaŭ li rumanidevena esperantisto loganta en Usono) sugestis ke ni prifestu la rumanan poeton. El nia kunlaboro naskiĝis du broŝuroj, Patro mia laca

- L' avantaĝo de l' verteboj kaj L' ekzakto de l' ombro. *Car ni estas iel ĉe la fino de la intervjuo, permesu ke mi citu la finan poemon de la dua kajero:*

Rikoltisto

L' aŭtuno kolektis la fruktojn unuope
poste grimpis trankvile sur la arbo kaj dormis tie
atendante sekiĝi
kaj fali samtempe kun la senvivaj folioj.

Ni dankas vin elcore, kara Ionel, pro via agrabla dispono al la legantoj de nia itala gazeto.

* * *

Bologna. Sabato **26 novembre** si celebrerà il centocinquantenario dalla nascita di Achille Tellini, illustre scienziato che ha, fra l'altro, dato il nome al gruppo esperantista locale. All'interno del programma della Festa Internazionale della Storia, poi, Ivan Orsini interverrà, giovedì **13 ottobre**, su “Le guide storico-artistiche scritte in esperanto nel corso del Novecento”, e, giovedì **27 ottobre**, su “Come la Storia venne letta sulle pagine della rivista *L'esperanto* negli anni della Grande Guerra” (per ulteriori info: 339/1751278).

* * *

Il Gruppo Esperanto Tigullio alla prima edizione di ‘Egolibrarsi’, domenica 31 luglio a Rapallo.
In foto (da sinistra) Bruno Valle, Dario Lucà e Antonio Codazzi.

El la 101° UK en Nitro

Pri la UK de Nitro tro multe dirindas. Resume, laŭ Estrara komuniko de UEA en la numero 5 de la kongresa luriero “Pribina”: glata organizado, tre konvena kongresejo, bonega tuturba vidigo de Esperanto kaj rekorde ampleksa parto de la kongresa programo malferma al la urba publiko. Videblas kelkaj videoj, kiuj konfirmas la sukceson de la evento, bonege kaj profesie organizita:

<https://www.youtube.com/watch?v=SDRIG5TLgNc>;

<https://www.youtube.com/watch?v=pQvIh7cHAdg>;

<https://www.youtube.com/watch?v=-8XsMKG6xYE>;

https://www.youtube.com/watch?v=I3J4_TLYcaY

Nur io pri la “niaj” italoj. Ni gratulas al Maria Rosaria (Sara) Spanò por ŝia estraraniĝo (kaj ne nur, ĉar en septembro **convolerà a nozze con** Francesco Maurelli). Raffaelel Dal Re gajnis honoran mencion al la ‘Belartaj Konkursoj’ – Branĉo Teatro. La *Historio de la Esperanta Literaturo* di C. Minnaja kaj G. Silfer, post la OSIEK, ricevis la premion ‘Grabowski’, istituito de UEA per promuovere la cultura. Michele Gazzola estis inter la kunorganizintoj de la internacia Konferenco

“Perspektivoj de lingva komunikado en EU” (Fakultato de mezeŭropaj studioj de Universitato de Konstanteno Filozofo en Nitra, 28.-29.7.2016), al kiu prelegis ankaŭ la italajn G. Silfer, F. Gobbo kaj D. Astori, kiu dumtempe ricevis la premion ‘Paul Harris Fellow’, pro sia forta engaĝiĝo krei la unuan elektronikan Esperanto-klubon en sia propra distrikto 2050. Al Renato Corsetti estis dediĉita Festlibro por siaj 75 jaroj (Gobbo, F., ed., *Lingua, politica, cultura: Serta gratulatoria in honorem Renato Corsetti*. New York: Mondial, 2016).

La kongresejo

Giovanni Agresti e il diritto alla lingua

Davide Astori

Fra i più interessanti e qualificati sociolinguisti italiani, Giovanni Agresti, oggi docente presso la Facoltà di Scienze Politiche dell'Università di Teramo, annovera fra i suoi interessi specifici almeno la situazione della Francofonia e i Diritti linguistici. L'ultimo suo impegno è stato il “Primo Congresso Mondiale dei Diritti Linguistici”, evento unico nel suo genere, nato dalla sua mente e organizzato con LEM-Italia (Lingue d'Europa e del Mediterraneo), Università di Teramo e Accademia Internazionale di Diritto Linguistico a Teramo dal 19 al 23 maggio 2015, che, ospitando fra l'altro interventi di esperantologia (nella foto con D. Astori, cui ha, tra l'altro, offerto una bottiglia di vino “Esperanto”, prodotto da una celebre cantina della zona), ha mostrato apertura e interesse anche per il nostro Movado. Fra i relatori della giornata”, su “Esperanto e lingue minoritarie” organizzata a ridosso del congresso nazionale di Frascati, ci regala generosamente una breve intervista.

Ineludibile la prima domanda. Cosa sono i diritti linguistici? I diritti linguistici sono un capitolo del grande libro dei diritti umani. Possono essere sia individuali, sia collettivi, in quanto la lingua è una questione ora intima, personale, familiare, ora sociale, politica, persino economica, legata a gruppi più o meno estesi di persone. Quale che sia l'ambito di applicazione, essi garantiscono l'utilizzo di una data lingua, generalmente minoritaria, in un determinato territorio e / o contesto d'uso. La posta in gioco può essere a volte altissima: si pensi al diritto dell'imputato a disporre di un interprete professionista durante un processo penale in un paese straniero o al diritto del paziente a una corretta e completa comunicazione in ambito medico: in entrambi i casi è in gioco la vita delle persone, che devono poter comprendere e rispondere a quanto viene detto a e su di loro. Ma i contesti sono innumerevoli, e non è detto che riguardino esclusivamente i soggetti e le comunità minoritarie: le lingue-cultura sono infatti anche dei patrimoni, dei beni comuni dell'umanità, e in questo senso i diritti linguistici possono essere considerati degli indispensabili dispositivi per preservare tali patrimoni dal rischio di estinzione. Rischio del resto molto alto per la grande maggioranza delle circa 6000 lingue parlate attualmente nel mondo.

Perché occorre parlarne? Parlarne è indispensabile in quanto tali diritti troppo spesso sono, di fatto, dei diritti umani di serie B, scarsamente rispettati. Un esempio di particolare attualità in Italia: uno dei principi fondamentali della Costituzione italiana, l'art.6, statuisce che la Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche. Eppure la minoranza romani, dopo quasi settant'anni dalla redazione della nostra Costituzione, non è ancora stata formalmente riconosciuta dal nostro Stato. Per quanto ci riguarda, il 2015 è stato l'anno di una nuova, snella proposta di legge nazionale per il riconoscimento della minoranza linguistica romani.

Le giornate dei diritti linguistici che annualmente organizzi sono ormai un punto fermo del dibattito internazionale sul tema. Da dove tanto successo? Anzitutto dal lavoro, poi dal lavoro e in terzo luogo dal lavoro! Organizzare ogni anno, quasi senza soldi e senza nessun sostegno “politico” un convegno internazionale di questa ampiezza, pubblicando sistematicamente corposi volumi di Atti ecc. presuppone una convinzione a prova di bomba: la convinzione di essere al servizio di una buona causa. Se questa determinazione e questa spiritualità traspaiono, e ti assicuro che traspaiono (con il caldo direi persino che... trasudano!), diventano delle calamite. Per prima cosa si trovano i giusti compagni di viaggio, perché da soli non si può andare da nessuna parte. Se si lavora tanto e bene, con armonia, rispetto e franchezza all'interno dell'équipe organizzatrice, finisce che si verifica qualcosa di molto speciale: una piccola università di una regione semisconosciuta persino agli italiani, in un'area che non è di minoranza linguistica, diventa contro ogni logica una piccola capitale internazionale dei diritti linguistici, attirando studiosi da ogni parte del mondo, in particolare dal Canada, Maghreb, Sudafrica, Cina, Europa. In fondo gli ingredienti sono semplici: passione, sacrificio, onestà intellettuale e desiderio di crescere culturalmente attraverso il confronto con altre teste, storie e intelligenze. Per le risorse, in tempo di crisi? Dare fondo all'economia delle idee, del buon senso e della fantasia. Si risolvono tantissimi problemi materiali, garantito!

Conosci ormai il mondo esperantista e le sue proposte. Ci esprimi un brevissimo pensiero a riguardo? Sostanzialmente tagliato fuori dal “mercato linguistico” (almeno oggi), l'esperanto è in una condizione pericolante permanente. È un ossimoro, e come tutti gli ossimori è una condizione feconda per la mente e lo spirito. In fondo, rispecchia la condizione umana! E chi sceglie l'esperanto – perché l'esperanto lo si sceglie (anche nel caso dei nativi, se non altro nel momento in cui prendono più o meno traumaticamente coscienza di cos'è la loro lingua primaria) – compie verosimilmente una riflessione approfondita e non banale sulla natura della lingua e del legame del soggetto con la lingua e il linguaggio. Questo non è scontato accada in seno a una comunità linguistica maggioritaria che utilizza una lingua veicolare fatalmente condannata a essere al servizio di una cultura di massa (al punto che anche le più originali infrazioni linguistico-letterarie diventano rapidamente di moda). Credo infine che gli esperantisti debbano costantemente fare riferimento all'utopia zamenhofiana e perseguire l'apertura evitando compiacimenti autoreferenziali. Il successo dell'esperanto forse non è tanto nel creare una generazione di nativi esperantofoni, e ancor meno un club di esperantofili di età mediamente avanzata, quanto nell'affermarsi a livello culturale e anche politico come strumento pacifico e neutro (per quanto possibile) di comunicazione internazionale. Esistono circa 6000 lingue al mondo, quasi tutte più antiche dell'esperanto: la ragion d'essere di quest'ultimo è, a mio avviso, il fatto di legarsi e sostenere una concezione diversa della comunicazione e dello stare insieme nel «villaggio globale».

Skizo pri la historio de Esperantismo en Massa

Alessandro Simonini

Esperanto alvenis al Massa komence de la pasinta jarcento, kiam prof-ro Grossi, instruisto pri matematiko kaj fiziko, ĝin lernis de s-ro Campetti el Lucca, komencante tiel kunigi en Massa la unuajn adeptojn, inter kiuj gefratoj Mario kaj Catina Dazzini, kun kiuj li fondis la Massa Esperanto-Grupon.

Post la unua pionira fazo de la kvindekaj jaroj, pri kiu malfacilas trovi informojn, en la sepdekaj jaroj, dank' al daŭra kaj nelacigebla agado de ge-Dazzini, en la urbo kaj ĉirkaŭaĵoj pli malpli 400 regulaj aliĝintoj al IEF, kaj pluraj simpatiantoj kaj partoprenantoj al la pluraj aktivadoj regule organizataj. Tiu mirinda rezulto ŝuldiĝas al multnombraj informkampanjoj, ek de prelegoj en la lernejoj, dank' al la fakto ke gefratoj Dazzini estis profesie instruistoj, ĝis prezento de teatraĵoj kaj muzikaj vesperoj, konkursoj de desegnado kaj pentrado por gejunuloj, organizado de ekskursoj (kies informiloj estis dulingvaj, itale kaj esperante) kaj kunvenoj, prelegoj kaj pluraj aliaj agadoj, kaj urbocentre, kaj en la ĉirkaŭaĵoj. En Massa okazis du naciaj kongresoj, la 27-a en 1956 kaj la 47-a en 1976, kaj aliajn du gastis la apudaj urboj Carrara, la 37-a en 1966, kaj Forte dei Marmi, la 53-an en 1982. Ne malpli grava estis la filatela agado, prezantata per eksposicioj kaj filatelaj dediĉitaj stampoj kaj en Marina di Massa kaj en Lucca. Prof-ro Dazzini, diplomita pianisto ĉe la Konservatorio de Florenco, fondinto kune kun Majstro Giò Batta Briano de Muzika Esperanto-Ligo, komponisto de esperantaj kanzonoj, estis krome la nelacigebla viviganto de pluraj kulturaj vesperoj ne nur por la loka grupo sed ankaŭ por la tuta civitanaro. Inter la sukcesoj kiuj atestas kiom esperanto estis parto de la provinca vivo, ni memoras la nomigon de Via Esperanto en Marina di Massa kaj de Via Zamenhof en Marina di Carrara (oni rakontas ke oni konvinkis la loĝantojn de tiuj stratoj farigi artistajn kahelojn kun la nomo kaj la numero de la strato) kaj estas nun antaŭ la Massa-urbestraro la propono dediĉi straton al gefratoj Dazzini.

Pri ĉio ĉi gravega kaj multnombra informa agado restas spuroj ĉe la Ŝtata Arĥivo de Massa, kie troviĝas la itala esperanta biblioteko.

La forpaso de prof-ro Dazzini en 1985 estis grava perdo por la loka grupo kaj por la tuta esperantistaro. La gefratoj, Mario kaj Catina, instruis plurnivele kaj pro tio estiĝis la Massa-katedro kiu kunigis la docentojn (krom ili, Ionne Bertozzi de Angeli, Alberto Corrado Stagi, Maria Rosa Baldoni kaj Gabriella Olivieri Lottini).

Ek de la kvindekaj jaroj la ge-Dazzini kolektis librojn kaj dokumentojn, abonis revuojn (pli malpli 170 gazetoj) kaj per tio fondis bibliotekon kiu estis gastigita en Kastelo Malaspina. Post la forpaso de Mario, Catina, sola kaj kun sanproblemoj, klopodis trovi pli firman sidejon por la biblioteko, ĝin donacante al la Itala Ministerio pri Kulturo, tamen kun la devontigo ĝin situi ĉe la Ŝtata Arĥivo de Massa (1994).

Post la forpaso de Catina kaj komencaj malfacilaĵoj, la lokaj esperantistoj sukcesis akiri subvencion de Regiono Toscana por katalogi la kolektitajn esperantajn (pli ol 8.000!).

La grupo daŭrigis la agadon en pli malgranda skalo organizante ekspoziciojn, kursojn kaj kunvenojn kaj precipe zorgante pri la rilatoj kun la gazetaro kaj aliaj amaskomunikiloj, kunlaborante ankaŭ kun IEF por pretigi filmojn por la elsendoj pri esperanto ĉe RAI 3. Sed plej granda manko estas la homaj fortoj por daŭrigi la instruistan agadon de gefratoj Dazzini en la lernejoj.

(Oni dankas Michela'n Lipari por la esperantigo)

* * *

Premio ‘Alpi Apuane’

Domenica 4 settembre, nella sala consiliare del Comune di Massa, sono stati premiati i vincitori del concorso internazionale di poesia ‘Alpi Apuane’ XXXIV (edizione 2016), quest’anno dedicato a William Shakespeare nel 400° anniversario della sua morte. Sono stati assegnati fuori concorso due Premi Speciali, di cui il primo alla Federazione Esperantista Italiana per l’opera di promozione e diffusione in tutti i Paesi del mondo della Poesia e della Letteratura Italiana. Nella foto, da sinistra: Sandro De Riu, Michela Lipari, Alessandro Simonini, il Prof. Guido Tonelli (vincitore del secondo premio fuori concorso), cattedratico all’università di Pisa e fisico di fama internazionale, ricercatore presso il CERN di Ginevra dove ha fatto parte dell’equipe di scienziati che hanno scoperto il Bosone di Higgs, ottenendo il Premio Nobel per la fisica nel 2013. Ultimo a destra Raffaello Dazzini.

La engaĝigo de Mario Dazzini: eduki al integriĝo inter lingva sentemo kaj homama vokiĝo.

Nicola Reggiani

La esperantista aventuro de Mario Dazzini (Pietrasanta, 1910 – Massa, 1985) trovas sian plej rimarkindan manifestiĝon en la starigo, en 1972-a, de la tre bone konata “Esperanta nacia Biblioteko kaj Arkivo” en Massa, “kultura institucio internaciskale konata, unuaranga en sia sektoro”, kiel prave ĝin difinis Benedetti 2008:60, kiun Dazzini, kune kun sia fraterno Catina (1917 - 1997), komencis ekplani ekde la Kvindekaj jaroj, sed kiun li povis realigi nur post la gravaj donacoj de konataj Esperanto-fakuloj kiaj Bruno kaj Elio Migliorini, Corrado Grazzini, Luigi Minnaja, Giorgio Canuto; tamen, malgraŭ ke ĝi estas plej verŝajne lia plej signifoplena kaj videbla realigo, la Biblioteko de Massa ne estis la ununura iniciato de Dazzini enkadre de lia intereso por la Internacia Lingvo, en kiu evidente li trovis fekundan grundon por la evoluo de propra persona engaĝigo por la kultura kaj socia evoluo – engaĝigo kiu percepteblas jam tujn post la dua mondmilito, kiam, en 1945, li iniciatis komitaton por la renaskiĝo de la Industria Apūana Zono, kies ĉefa celo estis eviti la ruiniĝon de la strukturoj kaj la reutiligon de la mašinaro forlasita de la germanoj, fondante, du jarojn poste, konsorcion de la lokaj industriistoj, kies sekretario li estis ĝis fino de 1975-a.

Dazzini alproksimiĝis al Esperanto deksep-jaraĝa, kaj iom pli sisteme ekde 1952, sub la gvido de prof.ro Antonio Grosso, tiuepoke prezidanto de la Massa Esperanto-Grupo; plurfoje elektita konsiliano de Itala Esperanto-Federacio, li iĝis ĝia prezidanto de 1979 ĝis 1983, kaj poste honora prezidanto; ekde 1967 li estis membro de Itala Esperanto-Instituto kaj de 1979 de la Akademio de Esperanto.

Li aparte sindediĉis al la eduka potencialo de Esperanto ne nur por la kultura kresko de la junularo, sed ankaŭ por la sentemigo kaj por disvastigo de la plej ĝeneralaj homrajtaj postuloj , ĉar, kiel estis tre bone esprimite, “kiu lernas Esperanton ne lernas la historion, la kulturon de iu lando, sed tujn de senlima mondo en kiu ekzistas grandaj kaj malgrandaj (sed ne malpligravaj) kulturoj, pli aŭ malpli disvastiĝantaj lingvoj, sed en kiu ĉiuj devas esti gardataj kiel unu el la pluraj riĉecoj de la homaro” (Gaggero 2007:7).

Aparte notindas lia kunordiga rolo de la IEF-komisiono kiu, ekde 1964, prilaboris leĝprojekton – poste prezentita, numero 1489, en 1969-a – por (kiel diras la oficiala titolo) “la instruado de la internacia lingvo Esperanto kaj de la koncerna literaturo en la elementaj kaj mezgradaj lernejoj” (la projekto estis poste reaktualigita kun modifoj en 1974, ĉiam kun la envolviĝo de Dazzini, kiel eblas konстати per atesto eldonita interrete de Antonio De Salvo je la adreso: <https://it.groups.yahoo.com/neo/groups/Associazioneesperantistriestina/conversations/messages/959>); se en la unuaj Sepdekaj jaroj Dazzini antaŭpreparis la tutan necesan materialon kiu ebligis al senatano Alberto Del Nero establi la Interparlamentan Grupon de Esperantistaj Deputitoj kaj Senatanoj al kiu aliĝis

reprezentantoj de ĉiuj politikaj partioj, en 1973 li estis eĉ akceptita, kune kun Antonio De Salvo, de la tiama ministro pri Publika Instruado Oscar Luigi Scalfaro, kaj, en sia rolo de ĝenerala sekretario de ILEI (Internacia Ligo de Esperanto-Instruistoj), li sin devontigis antaŭenpuŝi la agadon de la instruistoj en ĉiuj landoj de la mondo (tre signifa estas la letero “Esperanto lingvo de la mondo” publikigata de Dazzini ĉe *L’Europa* 15 (1970), pĝ. 38).

En 1968 laŭ invito de amiko Ugo Bastogi, prezidanto de la livorna sekcio de la Internacia Ligo de la Homaj Rajtoj (LIDU), li donis prelegon kies titolo “la lingvaj diskriminacioj kaj la internacia lingvo Esperanto” (Rossocci Bastogi 1994: 73), travidigas tiun lian vizion de la rolo de Esperanto en la mondaj kulturaj dinamikoj (ĉies lingvo, ĝuste ĉar nenes lingvo, Esperanto povas iĝi la ĉefa instrumento por la forigo de la bariloj kiuj estas ne nur lingvaj sed ankaŭ politikaj, kulturaj, sociaj), kiun ankoraŭ, en decembro de la sama jaro, li ilustros per artikolo en la “Framasona Revuo”, dediĉita al “La Ĉarto de la Homaj Rajtoj, la lingvaj diskriminacioj kaj Esperanto”, en kiu li denoncis kiel, ĝuste ene de la ĉefa reprezenta institucio de Unuiĝintaj Nacioj, sensacie okazantis la unua ekzemplo de lingva diskriminacio. Legeblas en tiu kontribuaĵo:

La asembleo de UN utiligas la tieldiritajn “labor”lingvojn aŭ “oficialajn lingvojn”. Elektante kiel laborlingvoj la lingvojn de iuj popoloj kaj ekskludante la aliajn, UN realigas lingvan diskriminacion. Do ene de UN mem estas lingvaj diskriminacioj kaj mi opinias ke neniu povas tion nei. [...] En la internaciaj rilatoj, krome, konstateblas la grava fenomeno de la trudado de lingvoj kaj kulturoj de la popoloj nome fortaj kaj gajnintoj de milito, super la popoloj malfortaj aŭ ĉiukaze venkitaj: kaj en iuj kazoj tiu trudado iĝas lingva kaj kultura genocido.

Temaro ĉiam pli brule devige aktuala, kiu ne hazarde trovis spacon en framasona eldonajo. Dazzini aliĝis al Framasonismo la 6-an de aŭgusto 1947, kaj restis membro sentpauze dum tridek ok jaroj, okupante la oficon de granda majstro de logio “Carlo Sforza” (606) de Massa Carrara.

En la Skota Antikva kaj Akceptita Rito li atingis la 33-an kaj lastan gradon de granda ĝenerala inspektoro, kaj plenumis ankaŭ gravajn oficojn je interprovinca nivelo kaj, laŭ la memoriga broshuro kiun dediĉis al li en 1986 la logio de Massa, temas pri la “itala plej aktiva kaj en esperanta monda medio plej konata framasono” (cf. Astori 2010: 186, n. 47).

La intereso pri la framasona movado certe venis de la samaj intencoj kiuj lin kuntrenis en la esperantan mondon: la etikaj gvidlinioj de toleremo, internaciismo, tutmonda homfrateco, tipaj de la framasona vizio, estas la samaj troveblaj en la filozofiaj fundamentoj (kaj preskaŭ religiaj, kiel plurfoje oni rimarkigis) de la zamenhofa ideo de “morala ponto, pere de kiu oni povas frate unuigi ĉiujn popolojn kaj ĉiujn religiojn” (vd. Leteron de Zamenhof al Michaux de 21/02/1905), naskante poste la difinon de la principioj de la tieldirita Homaranismo.

Kuniĝas esperantismoj kaj framasonismoj, iu kultura ruĝa fadeno kies elstaraj aspektoj ne povis ne trafi la sentemon de Dazzini: en la “identeco de itala granda oriento” estas eksplicitigita ke “la Framasonismo de itala granda oriento de palaco

Giustiniani estas inica ordeno kies membroj agas por la morala kaj spirita plibonigo de la homo kaj de la homa familio. La naturo de framasonismo kaj de ĝiaj institucioj estas homama, filozofa kaj morala [...] (<http://www.grandeoriente.it/chi-siamo/identita-del-grande-oriente-d-italia>).

Ĝi stimulas la toleremon, praktikas la justecon, helpas la bezonhavajn, antaŭenpušas la amon por la proksimulo kaj serĉas ĉion kiu kunigas inter ili la homojn kaj la popolojn por pli bone kontribui al la realigo de la tutmonda homfratiĝo. La framasonismo asertas la grandan valoron de la unuopa homa persono kaj rekonas al ĉiu homo la rajton kontribui memstare al la priserĉado de la Vero” (granda itala oriento, “antikvaj devoj, konstitucio, regularo de la ordeno, G.K: 31 de marto / 1-2 de aprilo 2006, paĝ XVI-XVII (<http://www.grandeoriente.it/chi-siamo/identita-del-grande-oriente-d-italia>).

Zamenhof (probable ankaŭ li aliĝinta al la institucio) aparte insistis pri la lingvo kiel instrumento por interfratigi la homaron laŭ la devizo de tutmonda morala renovigo, sed evidentas ke la bazaj intencoj estas la samaj: de la antaŭparolo al la Dogmoj ni ekscias ke “la homaranoj, membroj de Homaranismo, esperas ke, pere de konstanta kaj reciproka interkomunikado surbaze de neŭtrala lingvo kaj de religie neŭtralaj principoj kaj moroj, la homoj iun tagon kufandiĝos en unu nura popolo neŭtrale-homa.”

Ne preteratenteblas, en la kultura paralelismo inter la du movadoj, iun “edukan” fonon, kiu devintus esti la fokusa punkto por Mario Dazzini, kiu, kiel instruisto, antaŭenpušas la edukan valoron de la esperantista didaktiko; inter la “devoj” de homaranisto estas la invito “kontribui al paŝ-post-paŝa prilaboro de iu komun-homa filozofie pura religio” (dogmo XI). En la homarana templo, ejo de spirita levigo kaj kunvenejo por la kunfrataro, oni devos plenumi – laŭ la vizio de Zamenhof – lernokaj diskut-aktivcojn:

Tiu templo devas eduki la junularon ilin puŝante batali por la vero, la bono, la justeco kaj la interfratigo rilate al ĉiu homo, pliigi en ili la amon por la honesta laboro kaj la naŭzo por la vortoſutantoj kaj por ĉiu malvirto” (ankoraŭ dogmo XI);

analoge, framasonismo laŭstatute “stimulas la toleremon, praktikas la justecon, helpas la bezonhavajn, antaŭenigas la amon por la proksimulo kaj serĉas ĉion kio kunigas inter ili la homojn kaj la popolojn por pli bone kontribui al realigo de la tutmonda interfratigo” (el la jam citita “antikvaj devoj, konstitucio, regularo de la ordeno”): kompleksa kaj rava esotera reto de bazaj kaj edukaj idealoj, kiuj en Mario Dazzini iĝas eduk-forĝiga inspiro, kvazaŭ “misiisto”, kiu vigligis lian paralelan engaĝon en ambaŭ kulturaj movadoj, kaj kiu fluas al la praktika solvo de tutmonda lingvo kiu ankaŭ ĉe la institucioj iĝu ilo por integriĝo, respekteto kaj internacia kunfratigo.

Sentemo, forĝado, edukado: Ŝajnas esti tiuj, la ŝlosilvortoj de la tuta kultura agado, kiun ni povus preskaŭ difini homaman, de Mario Dazzini; temoj kiuj plej bone klarigas la vortojn per kiuj lin rememoris Istvan Szerdahelyi, esperantisto, lingvisto kaj juristo de la Budapeſta Universitato, kiu estis prezidanto de ILEI de 1985 ĝis 1988: “Mario Dazzini vivis por doni helpon, kaj lia plej granda ĝojo estis vidi la efikon de sia helpo. Samtempe Li estis tre severa kaj postulema tutunue kun si mem

kaj kun la aliaj. Sed liaj petoj neniam estis tro postulemaj. Li simple pretendis ke ĉiuj homoj havu kiel ĉefcelo la veron, la noblecon kaj, jes ja, ankaŭ la profiton. Nenio estis pli malproksima de Li ol la komuna pragmatismo. Estis idealisto en la plej nobla signifo de la vorto, Li neniam forgesis ke la homo valoras tiom kiom li estas je la servo de la aliaj. Lia tuta vivo estis servado, kiel pedagogo samkiel unuaranga funkciulo en pluraj institucioj naciaj kaj internaciaj, Li estis “ministro” en la origina signifo de la vorto, tio estas iu “portanto” je la servo de noblaj kaj idealaj celoj, sen tro da postenoj, sen oficialaj titoloj, sen medaloj. [...] Kaj estis Frato, ne nur de siaj samsangaj gefratoj, kiujn Li amis per vorte neesprimebla amo, sed frato de ĉiuj homoj de bona volo. Kvankam Li estis pli aĝa ol mi, mi neniam rimarkis tiun aĝodiferencon, neniam mi perceptis ke Li estu supera al mi pro aĝo aŭ pro alio, sed Li estis ĉiam apud mi, kun mi. [...] Jen la sekreto de lia eksterordinara laborkapablo: li ĉiam laboris en medio spirite ekvilibra kaj tio disradiis ĉirkaŭ Li. [...] Lia nobla koro laciĝis kaj je certa momento ĉesis batii, sed nur la kora muskolo, lia ora koro kaj lia spirito restas inter ni. Lia vivo restos ĉiam kiel modelo por ni, ankaŭ se ni neniam povos tute imiti lin”.

Bibliografio

Astori, D. 2010. *Comunicazione internazionale e libero pensiero: Esperanto tra pianificazione linguistica e religiosa / Internacia komunikado kaj libera penso: Esperanto inter lingvistika kaj religia planado*, “Interlingvistikaj Kajeroj” 1:2 (2010), pp. 154-193 [<http://riviste.unimi.it/index.php/inkoj>].

Benedetti, A. 2008. *L'artificio universale. L'esperanto e la Biblioteca Nazionale di Massa*, “Charta” 97 (2008), pp. 60-63.

Benedetti, A. 2010. *La Biblioteca nazionale di Esperanto è di casa a Massa*, “Biblioteche Oggi”, aprile 2010, pp. 39-43.

Gaggero, M. 2007. *L'esperanto a Genova e in Liguria*, “A Compagna” 4 (2007), pp. 7-9 [<http://www.acompagna.org/rivista/2007/index.htm>].

Rossocci Bastogi, G. 1994. *L'esperanto e Livorno / Esperanto kaj Livorno*, Edistudio, Pisa 1994.

Stoppolini, U. 1985. *En memoro de Mario Dazzini*, “L’Esperanto”, luglio-agosto 1985, p. 3.

Al la kontribuuntoj

Kiu ajn dezirus proponi kontribuaĵojn (ideojn por la artikoloj, informojn pri eventoj okazintaj ĝis junio 2016 aŭ planotaj por la venonta periodo julio-oktobro, bonvolu sendi plej rapide – kaj nepre ĝis la 15-an de novembro – al: davide.astori.2@gmail.com.

Bonan legadon al ĉiuj! (d.a.)

Kongresi ... junule

Carlotta Pavese

La unua partopreno al Itala Kongreso estas io kion oni ne forgesas. Precipe se “oni” signifas junulo plena je espero kaj idealoj, kiu decidas partopreni al festivaloj por malkovri la belecon de la esperanta mondo. Por li, la IK akiras gravan signifon: li esperas tie trovi internacian lingvan egalecon kaj mondan homaranan fratecon, pri kiuj li legis en libroj. Ĝuste pro tio, la unua impreso dum kongreso fariĝas *seniluziigo*. Post legado pri la koncepto de Interna Ideo, pri la harmonio inter samideanoj kaj tiel plu, la novulo kolizias kun kverela medio: estraranoj de la movadoj, homoj kiuj devus havi gravan senton de respekteto kaj kiuj devus kapabli interسانگی opiniojn, fakte ŝajnas paroli kaj vivi per malamo. Dum asembleo la duono de la tempo perdiĝas en diskutoj pri statutaj artikoloj, bona prononcmaniero de latinaj vortoj, debatoj pri la origino de sufiksoj, kiel se la nura celo de Esperanto estus lingvo mem. Strange, ke kun ĉiuj tiuj spertuloj pri lingvistiko kaj pri historio de la esperanta lingvo, kun ĉiuj tiuj memtaksite elstaraj doktoroj, ĉiam pretaj por malŝpari horojn paroli pri la fonetiko de la vorto “Wikipedia” kaj tiel grave pretaj pri formo ke ili forgesas la enhavojn, strange ke en tiu bela akamedia medio, la solaj veraj universitataj profesoroj preferas vespere babili kaj pasigi tempon kun junaj, novuloj, kun ĉiuj tiuj kiuj, kelkmaniere, ankoraŭ ne estas venenitaj de la movada areo. La alia duono estas bedaŭrinde nur okazo por interdisputo. Do, la malmultaj junuloj kiuj alvenis al la multekosta Kongreso ne volonte partoprenas asembleojn. Tiuj kiuj faras ĝin, nur vidas kiel la idealoj estas nur malvero, se oni komparas ilin kun la realo. La risko estas, emi foriri. Voli forlasi kaj ĉion rezigni, movadon kaj ideon mem, nur por ne plu senespere esperi. Samtempe, ĉiu ŝajnas erara: sensignifaj diskutoj, kontrastoj inter homoj, eĉ salonoj plenaj de krucifiksoj kaj katolikaj ikonoj, kiel Italio estus sen respekteto por la koncepto de laikismo. Ĉiu, finfine, ŝajnas malesperantisma. Kaj kolero gajnas.

Mi estas en la esperanta movado de malmulte da tempo. Rapide flamiĝinta pro la belegaj idealoj kiuj nutras ĝiajn radikojn, mi allas kaj rapide, pro entuziasmo kaj malmultaj aliaj kvalitoj, mi eniris en la junan movadon, kie mi havas apartan kaj facilan taskon: enpakigi mian entuziasmon kaj disvastigi ĝin aliloken. Mi estas okupita pri la regionaj aktivadoj, kontakti novajn junulojn kiuj ŝajnas havi tiun saman sparkon kiu en mi bruliĝis la unuan fojon kiam mi legis verkon de Zamenhof, la unuan fojon kiam mi aŭdis pri “Homaranismo”, la unuan fojon kiam mi pensis vere ke la Universala Frateco eblus. Koncize, la mia tasko estas, entuziasmigi kaj entuziasmigi.

Kaj mi min demandas kiom fuŝiga povas esti spekti kunsidon kiel dum IK. Mi demandas kiom malbonon povus fari, aŭdi ke la movado difektiĝas pro tiaj malgravaj aferoj. Ĉar se eĉ mi, kiu entuziasmigas kiel laboro, perdas tiun sparkon, kian esperon povus havi nia absurdaj movado? Sed estas nur momento. Poste okazas io. Forirante de la malgaja salono, oni vidas samideanojn kiuj en la kunsido ne ĉeestis. Oni vidas esperantistojn kiuj harmonie babilas. Oni aŭdis vortojn per kiuj oni volas nur opiniojn

interesanĝi. Kelkmaniere, la tuta malamo malaperas. Oni ekkonscias, tute subite, kiel esperantismo ne estas malsimila al aparta spegulo de la mondo. La mondo, kun sia putra parto, kiu estas, bedaŭrinde, la plimulto: konsistas el homoj kiujn ni ne volas koni, kiuj ruinigas ĉion belan kiu restas sur planedo, kiuj estas koto en la rafinita sablo, kiuj estas tro okupitaj rigardi inter si por rimarki la malbonon kiun ili kreas ĉie. Sed ankaŭ mondo kun sia ora parto. Malgranda, nevidebla de la plimulto. Sed brilega kiel antaŭe neniam. Procento preskaŭ ne taksebla en la universo kiu male farigas ĝin plena de lumo. Estas pro tiu, nur pro tiu malgrandega ero de malutila oro, ke valoras la penon vivi, resti, batali. Kaj ankaŭ esperantumi, se finfine oni volas.

Kaj rapide kreskas nova konvinko: Esperanto estas io grandega. La unua, eble, afero per kio paco akiras eblecon, futuro havas vojon, homaro obtenas esperon. Tiuj kiuj, tro okupataj defendi iliajn senutilajn ĝardenetojn kaj pro tiuj batalantaj, eble ne vidas, ke io, sub la tablo de malharmonio, funkcias. Ĉar ne eksistas loko kie homoj povas vere debati, sen doni gravecon al naciapartenemo, al persona lingvo, fine ankaŭ al idealoj politikaj aŭ religiaj, parolante kune per sama rimedo. Ne eksistas ejo kie oni povas trovi pli da konatuloj, pli da amikoj, kie samideaneco estas vero. Ne eksistas, aŭ estas esperantujo. Do ne gravas se nuntempe uloj ne komprenas la belecon de tiu afero. Ne gravas se ili preferas batali. Ili ne scias kion ili maltrafas.

Kaj fine memoru: ni ne estas sendifikuloj kun sendifikuloj, ne certe dioj kun dioj. Nur, bonsanĉe, homoj kun homoj.

Uno scorcio di Frascati, dagli occhi di Paola Tosato

* * *

Terremoto in Centro italia

Un iscritto, che non ha potuto infine partecipare al congresso per motivi di salute, ha autorizzato a devolvere la somma già versata come sostegno per i terremotati. Anche questo è un modo di mostrare il nostro essere esperantisti. Grazie.

Kongresi ... maljunule

Nicola Minnaja

La kongreso en Fraskati finiĝis. Vivu la kongreso en Herakleo. Ĉu ĉi tiu kongreso estis sukceso? Mi estas unu el la organizintoj. Mi respekte legos la komentojn kaj la kritikojn de tiuj, kiuj kongresis junule. De ili la estonta LKK povos ĉerpi ideojn. Mi ne intencas ĉi tie verki senkulpigon por defendi la aliajn pli-agulojn (lingva rimarketo: en Esperanto prefikso “mal-” kutime montras ne-preferon, tiel ke kelkfoje oni dubas, ĉu estas pli grava la fermo aŭ la malfermo de kongreso). Mi preferas turni mian atenton al la spuroj, kiujn ĉi tiu kongreso lasos en nia movado. Itala Esperanto-Federacio serĉis kuraĝan vojon: vicigi Esperanton inter la minoritatajn lingvojn en medio de lingvistoj, kiuj tiun temon bone konas, samtempe pruvante, ke (en tiu momento kaj loko) Esperanto estas ja **la** majoritata lingvo. Ĉu samtempe la kongresanoj povis aŭdi almenaŭ resume la opiniojn de la lingvistoj pri la minoritataj lingvoj? Mi timas, ke ne. Kaj ĉu tiu komenca dialogo estos fekunda? Grava paŝo estos la diskonigo de la Aktoj, ĉu en la akademia rondo, ĉu en nia movado; aperigo en nia revuo estas neproponebla, sed kio pri resumo? Ni konsciū, ke hodiaŭ en la publika opinio Esperanto ne estas taksata grava kultura movado. La medio de la lingvistoj estas verŝajne tiu, kiu plej facile povas ĝin agnoski.

Alian temon mi dezirus retrovi en nia revuo: kiu estas la lingvo-politiko de Konsilio de Eŭropo kaj de EU. Dum Seminario A evidentigis, ke multaj el ni eĉ ne konas la diferencon inter tiuj du instancoj, kaj ĉu kaj kiel ili influas la lingvopolitikon de la ŝtatoj. Kaj ni memoru ankaŭ alian aferon: la kursoj pri lingvoj iom post iom deklaros, kiun nivelon KER ili celas: ni apliku tion al niaj kongresaj kursoj ekde Herakleo.

Kaj mi alvenas, kun bedaŭro, al mia lasta punkto. Mi ĉiam opiniis, ke la jara asembleo de Itala Esperanto-Federacio estas programero teda, sed necesa pro la leĝoj, kiuj reguligas la funkciadon de la asocioj, do ankaŭ de la nia. Post la kutima voĉdonado pri la estrara raporto kaj la bilanco, kutime la lacaj membroj faris proponojn pri venontjara(j) agado(j). Kutime pri tio ne okazis voĉdonadoj, sed listigo de la proponontoj en la protokolo, kaj la estraro protokoligis, ke ĝi ilin ekzamenos. Mi memoras, ke en la lastaj du aŭ tri jaroj mi proponis, ke IEF nomu komisionon por revizio de la itala-Esperanto vortaro en la retejo de IEF: ĝi restis senŝanĝa. Sed ĉijare la atmosfero abrupte ŝanĝiĝis: oni diskutis dum unu horo pri plialtigo de la membro-kotizoj je 1, 2 aŭ eble (miru!) 3 eŭroj. Mi eĉ ne memoras la rezulton, ĉar la posta horo estis okupita de alia vigla debato: kiom da IEF-konsilianoj oni elektu venontjare (unu entjero inter 17 kaj 21). Ankaŭ pri ĉi tiu epokfara decido mi forgesis la rezulton. Mi volas nur esprimi modestan opinion. Venontjare, kiel ĵus dirite, oni elektos tiujn konsilianojn. Ĝenerale oni faras mallongan prezenton de la kandidatoj. Mi dezirus, ke venontjare ĉiu prezantanto de kandidato diru pli malpli tion: mi deziras, ke la venontara laborplano enhavu tiun ĉi punkton, kaj mi proponas kiel kandidaton samideanon XY, kiu estas preta preni sur sin la respondecon pri tiu punkto, kaj kun kiu mi volonte kunlaboros. Sed verŝajne tio estas nur songo de maljunulo.

Esperanto e lingue minoritarie

Un momento della giornata (Salone degli Specchi,
Comune di Frascati – foto di Alina Santilli)

Si è tenuto, sabato 20 agosto presso lo splendido Salone degli Specchi del Municipio di Frascati, il Convegno, coordinato da D. Astori, dal titolo “Esperanto e lingue minoritarie”, i cui spirito e finalità primi sono stati quelli di indagare la realtà e le caratteristiche delle lingue minoritarie e più in generale delle lingue a rischio, per riflettere successivamente, da un lato, sul tema se l’esperanto lo sia, e in quale grado, dall’altro per affinare (prendendo spunto dai più recenti esperimenti di rivitalizzazione, o di strategie di sopravvivenza) attività di potenziamento della lingua/cultura esperantista. Hanno contribuito: Martin Haase, linguista (Università di Bamberg, Germania) su come “Definire una minoranza linguistico-culturale”; Giovanni Poggeschi, giurista ed esperto di diritti linguistici (Università del Salento) su “I diritti linguistici”; Rino Caputo, italiano (Università di Tor Vergata, Roma) su “L’Italia fra lingua nazionale e dialetti”; Nicola Reggiani, storico antichista (Università di Heidelberg, Germania) sulle “Minoranze linguistiche nell’antichità”; Dino Giglioli, interprete e docente LIS (Università di Parma) “Per il riconoscimento della Lingua (e Cultura) dei Segni italiani”; Giovanni Agresti, linguista (Università di Teramo) “Per il riconoscimento della minoranza romani”; Giuseppe Detomas, Assessore Regione Autonoma Trentino Alto-Adige “Per la tutela di lingue e culture”; Renato Corsetti, psicolinguista (Università di Roma “La Sapienza”) su “Italiano in Europa: una lingua minoritaria?”; Marina Lalovic, giornalista, su come “Raccontare una minoranza tramite media”. La giornata si è conclusa con la proiezione dell’interessante film “De drai jorzaïtn”, di A. Trentini e M. Girardi, sul mòcheno, lingua minoritaria in Italia, e la sua cultura, sottotitolato in italiano ed esperanto. Il successivo incontro-dibattito di lunedì 22, strettamente legato all’evento, magistralmente introdotto dalla prolusione di Humphrey Tonkin sul tema “L’esperanto è una lingua minoritaria?”, ha richiamato molto pubblico e prodotto una ricca discussione. Gli Atti vedranno la luce anche grazie al fondamentale contributo della *Esperantic Studies Foundation*.

Miguel de Unamuno: esperantista e samideano?

Riccardo Lamperti

La lingvo internacia, nel corso della sua vita ormai più che centenaria, ha fatto proseliti anche fra letterati e intellettuali, tra cui spesso si ricordano il romanziere francese Jules Verne, ad es., o il filologo J.R.R. Tolkien, autore della celeberrima saga del *Signore degli Anelli*. Accanto a questi talvolta appare anche l'intellettuale spagnolo Miguel de Unamuno, che, effettivamente, mostrò sempre una particolare attenzione nei confronti delle lingue (basti ricordare la sua dichiazione: *¡Luego los hombres pueden entenderse de otro modo que como nos entendemos nosotros! Ya desde mis seis años* – vale a dire dal 1870 – *me hería la atención el misterio del lenguaje; ¡Vocación de filólogo!*: Reuerdos de niñez y de mocedad, ed. Alianza Editorial, p. 10), in particolar modo concentrandosi, però, sul rapporto già allora conflittuale tra il basco, sua lingua madre, e lo spagnolo, lingua che invece insegnò all'università di Salamanca.

Non ci sono certezze sul fatto che Unamuno praticasse nella sua vita privata la lingua Esperanto: l'unico riferimento che si trova all'interno della sua produzione è in *Nebbia*, forse il suo romanzo più noto, nel cui cap. 6 viene presentata la figura di don Fermín, un anarchico mistico un po' degenerato: *En este momento entró en la sala un caballero anciano, el tío de Eugenia, sin duda. Llevaba anteojos ahumados y un fez en la cabeza. Acercóse a Augusto y, tomando asiento junto a él, le dirigió unas palabras: (Aquí una frase en esperanto que quiere decir: ¿Y Usted no cree conmigo que la paz universal llegará pronto merced al Esperanto?)* (*Niebla*, Alianza Editorial, 2007*, p.91). Lo stesso personaggio che, qualche pagina più avanti, dichiarerà: *Cuando escriba a Eugenia lo haga escribiendo su nombre con J y no con G, y del Arco con K: Eujenia Domingo del Arko* (*p.104).

Da questi due brevi passi si può argomentare che Unamuno conoscesse il *Fundamento* e lo *Homaranismo*. Domandiamoci allora come ne fosse implicato.

Unamuno esperantista. All'interno di una ricerca ancora *in fieri*, che comporterà sicuramente una futura rivalutazione dei dati consegnati a queste pagine, sappiamo dalle fonti della Federazione Esperantista Spagnola che la prima volta in cui in Spagna si parla di Esperanto è in un articolo firmato da Francisco Pi y Margall (già presidente della prima repubblica) e pubblicato sulla rivista *El nuevo régimen* nel gennaio del 1898, quel tragico 1898 in cui la Spagna perse il suo dominio su Cuba e sulle Filippine, e così definitivamente il suo statuto di Potenza Coloniale. Altra data significativa per la diffusione della lingua in Spagna è il 1903, quando a Málaga viene fondata la rivista *Espero Katolika* e in Murcia si crea la prima 'Società Spagnola per la Propaganda dell'Esperanto'. A distanza di qualche anno invece, nel 1909, è Barcellona la sede designata per la celebrazione del Congresso Universale che ospitò 1287 partecipanti provenienti da 32 Paesi e che prevedeva anche la partecipazione dello stesso Zamenhof. Curioso è vedere dunque come, nel giro di solo un decennio, l'Esperanto avesse preso piede nel suolo iberico. Fondamentale è

però la data del 27 luglio 1911, quando viene firmato il decreto ministeriale che consentiva l'insegnamento dell'Esperanto nelle Scuole e nelle Università. E il mondo accademico era molto caro e noto ad Unamuno, che nel 1900 venne nominato per la prima volta Rettore dell'Università di Salamanca e, sebbene in modo non continuativo, lo sarebbe rimasto fino all'ottobre del 1936 quando, a guerra Civile già iniziata e per volere dello stesso Francisco Franco, venne destituito definitivamente.

Unamuno può dunque essere arrivato a conoscenza dell'Esperanto per almeno due possibili vie: o già nel 1898, o dopo il 1911, data più probabile considerando la vicinanza alla pubblicazione di *Nebbia*. E possiamo inferire che conoscesse il Fondamento (per quanto ne avesse solo una visione teorica), richiamando la citazione precedentemente riportata: *Cuando escriba a Eugenia lo haga escribiendo su nombre con J y no con G, y del Arco con K: Eujenia Domingo del Arko* (*p.104); in cui si nota l'evidente riferimento alla regola numero 9 del *Fundamento* stesso: "Ogni parola si pronuncia come scritta, col suono proprio di ciascuna lettera". E a conferma di questo, nel romanzo, troviamo anche le seguenti parole pronunciate sempre dallo stesso personaggio: *Porque hasta que no llegue el día feliz en que el Esperanto sea la única lengua, ¡una sola para toda la humanidad!* – notare che il nostro autore parla proprio di Umanità – *hay que escribir el castellano con ortografía fonética. [...] Todo es uno señor, todo es uno. Anarquismo, esperantismo, espiritismo, vegetarianismo, foneticismo... Todo es uno. ¡Guerra a la autoridad! ¡Guerra a la división de lenguas!* (p.105). è poi da notare, almeno di passaggio, come Unamuno, in questo brano, non citi lo Spiritismo solo per un mero espediente letterario, ma in quanto dottrina nata in Francia nel XIX secolo, giunta in Brasile attraverso la figura di Francisco Valdomiro Lorenz, di origine ceca, che come conseguenza portò all'errata identificazione dell'Esperanto come la lingua dello spiritismo (associazione, questa, ancora presente nel movimento locale contemporaneo).

Addentrandosi poi un po' di più nell'analisi del romanzo in questione, si scopre che allo zio Fermín corrisponde un'antagonista: la moglie. Costei, infatti, ribatte all'entusiasmo esperantofilo del marito sostenendo l'inutilità di una lingua internazionale ripetendo più che sufficiente la conoscenza della parlata rurale locale. *Una sola lengua: el castellano, y a lo sumo el bable, para hablar con las criadas que no son racionales. [...] Ahora, si es en teoría no me parece mal que haya una sola lengua.* (*p.94) Questo antagonismo tra i due personaggi è molto più ampio e sconfina anche nell'educazione della nipote dei quali sono tutori, Eugenia, segretamente fidanzata con Mauricio, il figlio della portiera del loro stabile: mentre lo zio anarchico non ostacola in alcun modo il rapporto della nipote, la zia opta invece per accettare, anzi, prediligere, il corteggiamento di Augusto Pérez, il vero protagonista del romanzo. Il corteggiamento di Augusto però fallisce ed Eugenia sceglierà di sposare lo squattrinato Mauricio: e questo è il dramma che scatenerà nel protagonista il profondo sconvolgimento individuale che lo porterà alla consapevolezza di essere una creazione, un'invenzione letteraria altrui. E ciò, da un punto di vista simbolico, segna la sconfitta completa di un progetto doppiamente costituito in favore di uno spirito e stimolo naturalistico: alla libertà coincide una lingua artificiale, mentre all'artificio corrisponde una lingua naturale. In questo modo si viene a creare uno strano rapporto che evidenzia la dicotomia tra fallimento e successo, tra natura e artificio al fallimento del corteggiamento artificiale di Augusto

Pérez, favorito dalla zia, coincide il successo dell'anarchismo e del libero sentimento amoroso; e di conseguenza, per logica, si deduce che, al successo dell'Esperanto, legato al progetto anarchico dello zio, debba coincidere il fallimento dello spagnolo legato alla naturalità, fallimento però inconcepibile nella filosofia unamuniana.

Unamuno samideano. Se, sulla base degli elementi pregressi, si può affermare che Unamuno, da un punto di vista esclusivamente linguistico, non possa essere considerato pienamente esperantista (la sua conoscenza del *Fundamento*, qui provata, è criterio necessario ma non sufficiente per l'uso della lingua), poniamoci piuttosto allora la questione di un Unamuno *samideano*, ossia legato all'idealità e al sistema valoriale sottesi all'Esperantismo come *Weltanschauung*. Ma, per fare questo, è bene prima illuminare l'idea filosofica del Nostro e la sua visione politica, inquadrandole nel suo Tempio.

Miguel de Unamuno nasce a Bilbao nel 1864 e muore nel 1936: il suo arco vitale è pertanto incluso in quel momento di profonda crisi politica, economica, sociale e culturale che va dalle guerre di successione carliste, i cui ricordi d'infanzia spesso ritornano nelle sue opere, alla Guerra Civile. Intellettuale e profeta capace di percepire il pericolo che la sua amata Spagna rischiava di vivere chiudendosi in se stessa e perdendo quelle che erano le sue tradizioni culturali in favore di correnti europeizzanti (forse è da attribuire a questo timore la necessità che ha avuto di identificare la sua filosofia con due dei più noti protagonisti della letteratura spagnola: Don Chisciotte e il principe Sigismondo dell'opera calderoniana *La vita è Sogno*), l'esistenzialista Unamuno, molto influenzato oltretutto dalle idee di Kirkegaard, si interrogò anche sul vero senso dell'esistenza rilevando nella sua riflessione una tragicità data dalla continua contrapposizione tra l'ansia dell'immortalità e il bisogno dell'angoscia della morte, unico strumento per poter arrivare a comprendere la vera essenza Dio: e sebbene sia spesso considerato un filosofo individualista, il suo *Del Sentimiento Trágico de la Vida* (1913) si apre con una chiara linea programmatica: *Homo sum; nihil humani a me alienum puto, dijo el cómico latino. Y yo diría más bien: Nullum hominem a me alienum puto; soy hombre, a ningún otro hombre estimo extraño. [...] El hombre de carne y hueso, el que nace, que sufre, que muere [...] el hombre que se ve y a quien se oye, el hermano, el verdadero hermano. Porque hay otra cosa que llaman también hombre, y que es el sujeto de no pocas divagaciones más o menos científicas. [...] Es decir, un no hombre. El nuestro es el otro, el de carne y hueso; yo, tú, lector mío, aquel otro de más allá, cuantos pisamos sobre la tierra.* (STV, p. 20). Già in questo brano si possono delineare due elementi, ancora primordiali, dello *Homaranismo* (*Homo sum* è, fra l'altro, lo pseudonimo con cui Zamenhof firma la prima edizione dei *Dogmoj*): da una parte il riconoscimento di una fratellanza tra gli uomini in quanto tali; dall'altra l'estensione della categoria Uomo a chiunque cammini sulla Terra. Ancor più esplicito è il seguente messaggio: *Pero el hombre ni vive solo ni es individuo aislado, sino que es miembro de sociedad* (STV, p.41). Così facendo, Unamuno fa un passo in avanti e, dopo aver ribadito il concetto di fratellanza tra gli uomini, sostiene che essi non possono essere isolati gli uni dagli altri; da qui la necessità di riconoscersi in una società. Ed è assai evidente il riferimento al manifesto homaranista: "Mi estas homarano". Tralasciando solo per un momento il suo concetto filosofico, è lecito ora chiedersi a quale tipo di società Unamuno aspirasse. A

proposito di questo, sempre nel 1913, in particolare il 20 ottobre, il nostro autore pubblicò sulle pagine di *El Imperial* un articolo dal titolo inequivocabile, “Credo Optimista”: *Creo que los pobres serán cada vez menos pobres y los ricos, relativamente menos ricos, y que llegará el día de la justicia y en que el ensueño de socialistas, comunistas y anarquistas será algo más que un ensueño. Y creo que esta perspectiva nos anima a trabajar por nuestros nietos. [...] Y creo que acabará por desaparecer la guerra, quedando solo un simulacro de ella para deporte y para comprensión de las hermosuras de arte que ha inspirado. [...] Creo en la ascensión de la Humanidad hacia lo bueno, lo bello y lo verdadero.* (C.O., 20/X/1913, *El Imperial*). Da questo passaggio si nota il suo spasmodico desiderio di un lavoro comune atto a risolvere le ingiustizie e disparità tra gli uomini. Unamuno però, che si paragona a un panettiere che vende lievito e farina piuttosto che il prodotto già confezionato, non va oltre e non propone soluzioni, accordandosi in questo modo all’idea espressa nel suo saggio del 1907, *Mi religión*, dove dichiara: *Mi empeño ha sido, es y será que los que me lean piensen y mediten en las cosas fundamentales, y no ha sido nunca el de darles pensamientos hechos.*

La vicinanza del pensiero di Unamuno a quello di Zamenhof, che nasce certo anche da un *milieu* culturale comune, lo porterà, dunque, pur non abbracciando mai in modo ufficiale al progetto esperantista (invero, anche per carattere, non aderì mai attivamente a nessun movimento), a mostrare consonanze fra il suo patriottismo e la sensibilità internazionalista di Zamenhof, come pure fra la sua filosofia metafisica e lo *Homaranismo*. Nel postumo *Diari Intimi*, e ancor più ne *L’Agonia del Cristianesimo*, si riscontrano analogie con il pensiero homaranista di Zamenhof, in particolare in rapporto al dogma X. In particolare soffermandosi sul punto X-c, la dichiarazione: “E se è pazzia agonica voler diffondere il cristianesimo con la spada, con le crociate, è sempre pazzia agonica volerlo diffondere generando carnalmente cristiani per proselitismo carnale, propaganda vegetativa”, in cui – fra l’altro – si inizia a intravedere il concetto della sterilità della virilità della fede espressa dal filosofo, Unamuno intende esprimere è che sarebbe errore educare a una religione – nel nostro caso il Cristianesimo – solo in via di una tradizione autoctona in quanto il rischio, a sua detta, è quello di creare una comunità di fedeli che credono di credere (a questo tema, molto caro a Unamuno, sarà dedicato un interno romanzo, *San Manuel Bueno, martir*). Per Unamuno il modo di arrivare a un proprio credo, meditato e consapevole, è quello di dubitare, e questo pensiero risuona, ancora una volta, nell’idea di Zamenhof al punto X-b, dove si afferma: “Sono cosciente che l’essenza dei veri comandamenti religiosi riposa nel cuore di ogni uomo sotto forma di coscienza”.

Resterebbe un altro importante capitolo di approfondimento, quello relativo al nazionalismo unamuniano, che, solo, richiederebbe un intero, ulteriore contributo. Si segnala almeno, di ciò, in chiusura, come anche tale aspetto si inserisca a pieno titolo nel quadro sopra delineato, e alla cui luce ulteriormente guadagna spessore.

In chiusura, un consiglio di lettura (e di ascolto):

http://it.radiovaticana.va/news/2016/06/16-teatro_della_misericordia_diario_intimo_di_miguel_de_unamun/1237650

I fratelli de Saussure e l'esperanto

Federico Gobbo
 (Università di Amsterdam/Milano-Bicocca/Torino)

Nell'ambiente svizzero, il nome della famiglia de Saussure è ben noto. Horace-Bénédict (1740-1799), geologo e fisico, fu così importante da meritare che il suo volto apparisse sulla carta moneta da venti franchi, mentre suo cugino statunitense Henry William (1763-1839) fu un influente politico del partito federalista americano e collaboratore del presidente George Washington. Henri (1829-1905), zoologo ed entomologo, ebbe quattro figli, tra cui il primogenito Ferdinand (1857-1913), il padre della linguistica moderna, e il più giovane dei quattro, René (1868-1943), matematico e primo esperantologo. Questo articolo intende illustrare la relazione tra i due fratelli de Saussure e l'esperanto. Non si tratta di una semplice descrizione biografica: lo scopo è far comprendere la relazione tra la linguistica e l'esperanto, che fu complessa fin dall'inizio.

Nel 1906 Ginevra era già da anni la città dove venivano forgiate le idee per la pace mondiale. Si pensi per esempio a Henri Dunant, il ginevrino che ricevette il Nobel per la Pace, fondatore della Croce Rossa. In quell'anno in città ebbe luogo il secondo Congresso Mondiale Esperanto, centrale per l'esperanto a causa del discorso di Zamenhof, che sottolineò l'importanza dell'idea interna come nucleo essenziale dell'esperantismo. Secondo quanto lui stesso disse, René partecipò al Congresso solo per caso e di lì iniziò ad attivarsi vigorosamente per la causa esperantista. Ma ciò risponde a verità? Secondo la testimonianza di Edmond Privat (1889-1963), René fu mandato dal fratello Ferdinand come osservatore, perché Ferdinand temeva che partecipare avrebbe danneggiato la sua carriera universitaria [Künzli 2001]. Proprio nel 1906, infatti, Ferdinand insegnava la prima edizione del suo corso di linguistica generale, che dopo la sua morte lo rese famoso a livello mondiale. Non sappiamo se Ferdinand effettivamente studiò l'esperanto, ma è un fatto che si trovano due menzioni esplicite della lingua nel *Cours*. La prima riguarda il concetto fondamentale di "vita semiologica" [de Saussure 2005, p. 94]:

Tale principio (di mutabilità, NdR) deve verificarsi anche a proposito delle lingue artificiali. Chi ne crea una la tiene in pugno finché essa non è in circolazione: ma dal momento in cui essa compie la sua missione e diventa cosa di tutti, il controllo sfugge. L'esperanto è un tentativo del genere; se riesce, sfuggirà alla legge fatale? Passato il primo momento, la lingua entrerà molto probabilmente nella sua vita semiologica: essa si trasmetterà con leggi che niente hanno in comune con quelle della creazione riflessa e non si potrà più tornare indietro.

René purtroppo non comprese questa intuizione di Ferdinand. Usando le parole di Tullio de Mauro, tra le altre cose curatore dell'edizione critica del *Cours*, una lingua è costantemente in equilibrio tra due forze opposte: lo "spirito del campanile", che garantisce la coesione della comunità dei parlanti, e la "forza dei commerci", che rende

la lingua influente al di fuori della comunità. L’esperanto non è un’eccezione: la lingua è sopravvissuta agli attacchi dei rivali del ventesimo secolo grazie alla coesione della comunità. Quando una lingua entra nella sua vita semiologica, la struttura non è più modificabile: le riforme possono sopravvivere solo se attorno alla lingua riesce a formarsi una nuova comunità.

Sia stato per caso o meno, nel 1906 René divenne esperantista militante. Infatti, la fondazione della Associazione Universale Esperanto nel 1908 riuscì anche grazie al suo aiuto concreto, visto che diede a disposizione il suo appartamento per il primo ufficio a Ginevra. Inoltre redasse, insieme a Edmond Privat e Hector Hodler (1887-1920), il fondatore dell’associazione, la rivista *Internacia Scienca Revuo*, rivista scientifica internazionale, che intendeva usare l’esperanto per le attività di ricerca scientifica. René voleva cambiare il mondo, e non solo attraverso la lingua: nel 1907 propose una moneta mondiale, battezzata con un nome in esperanto, *spesmilo*, per evitare crisi finanziarie mondiali. Dal punto di vista dell’esperantologia, René pubblicò a più riprese in francese [de Saussure 1910] e in esperanto [de Saussure 1915] per difendere la lingua contro l’attacco di Louis Couturat, secondo il quale la morfologia dell’esperanto aveva bisogno di riforme profonde, riforme che alla fine hanno portato alla più importante riforma dell’esperanto, chiamata *ido* [Couturat 1907].

Grazie allo scambio di idee con l’esperantista francese Théophile Cart, lettore di francese all’Università di Uppsala nel 1891, René elaborò la sua ‘teoria della parola’, che divenne definitiva nel 1915. Vediamone il nucleo, dalla sezione *Analisi delle parole* (traduzione mia dall’esperanto):

B.8. Molte parole, sebbene non sinonime, sono anche dipendenti l’una dall’altra per il loro stesso significato. Per esempio, la radice *pom* (mela) dipende dalla radice *frukt* (frutta), perché l’idea particolare <pom> contiene l’idea più generale <frukt>; a sua volta l’idea <frukt> contiene l’idea più generale <aĵ> (concretezza), che infine contiene l’idea generale del sostantivo <o>. Riassumendo, nella parola <pom> si nascondono diverse idee: *pom(frukt)(aĵ)(o)*.

Si confronti questo passo con la seconda menzione dell’esperanto nel corso di Ferdinand [de Saussure 2005, p. 201].

Vi sono dunque in ogni lingua delle parole produttive e delle parole sterili, ma la proporzione delle une e delle altre varia. Ciò ci riporta insomma alla distinzione fatta a p. 160 tra le lingue ‘lessicologiche’ e le lingue ‘grammaticali’. In cinese, la maggior parte delle parole sono indecomponibili; al contrario, in una lingua artificiale, sono quasi tutte analizzabili. Un esperantista ha piena libertà di costruire su una radice data delle parole nuove.

A mio parere è evidente che gli studi sulla morfologia dell’esperanto di René erano noti a Ferdinand. La teoria delle parole di René infatti descrive le numerose possibilità di combinazione dei morfemi per formare le parole nella lingua, e anche secondo quale logica viene formato il significato, seguendo i principi di necessità e sufficienza di

René [de Saussure 1910, 1915]. Tale teoria è rispondente all'idea di struttura linguistica descritta da Ferdinand nel *Cours* (si veda anche Astori 2010).

Künzli [2001] descrive appropriatamente René come una figura tragica: in parallelo alla difesa appassionata della creazione zamenhofiana, paradossalmente e incoerentemente René cercò di elaborare una sintesi dell'esperanto con l'ido per evitare la divisione dei due diversi movimenti. Forse è questo il motivo per cui la teoria delle parole di René è stata riconosciuta ufficialmente valida dall'Accademia dell'Esperanto soltanto nel 1967, nonostante Zamenhof stesso l'avesse di fatto approvata. L'attività riformatrice di René, volta a una sintesi impossibile di esperanto e ido, fu perpetrata nel segreto del suo studiolo per anni. Fu tollerata dagli esperantisti fino al 1925, quando il Congresso Esperanto Mondiale ebbe luogo nuovamente a Ginevra e la cosa divenne pubblica. Fu in quel momento che René lasciò la vita esperantista e restò solo: il solo ambiente che gli diede un po' di attenzione in seguito fu l'associazione IALA, fondata dalla signora Morris-Vanderbilt, che negli anni 1930 cercò di elaborare una sintesi dell'esperanto con i suoi concorrenti e per questo prese in considerazione anche le lingue pianificate di René. Sintesi che ovviamente fallì, ma che portò a un ulteriore rivale dell'esperanto, come era successo con l'ido decenni prima. Ma questa è un'altra storia.

In conclusione, possiamo porci una domanda: ebbe ragione Ferdinand a non immischiarci nelle faccende dell'esperanto? Di certo il contributo del suo fratello più giovane fu importante, ma sfortunatamente non lo rese felice. Ritengo che gli esperantisti non dovrebbero sorrendersi se molti linguisti non considerano l'esperanto un fenomeno degno di studio, visto che nemmeno il padre della loro disciplina lo considerava tale.

Bibliografia di riferimento.

- Astori, D. 2010. "Saussure e il dibattito (inter)linguistico sulle lingue internazionali ausiliarie a cavallo fra XIX e XX secolo". *Atti del Sodalizio Glottologico Milanese* Vol. III. pp.102-120.
- Couturat, L. 1907. *Étude sur la dérivation en esperanto: à MM. les membres du comité de la Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale*. Brodard.
- de Saussure, F. 2005. *Corso di linguistica generale*. Introduzione e commento di Tullio de Mauro. Diciannovesima edizione. Bari: Laterza.
- de Saussure, R. 1910. *La construction logique des mots en Espéranto: Réponse à des critiques suivie de propositions a l'Académie Espérantiste par Antido*. Universala Esperantia Librejo.
- de Saussure, R. 1915. *Fundamentaj reguloj de la vortteorio en Esperanto: Raporto al la Akademio Esperantista*. Hati Marne.
- Künzli, A. 2001. "René de Saussure (1868-1943): Tragika sed grava esperantologo kaj interlingvisto el Svislando". En: Fiedler, Sabine kaj Liu Haitao (red.), *Studioj pri interlingvistiko. Festlibro omaĝe al la 60-jariĝo de Detlev Blanke / Studien zur Interlingvistik. Festschrift für Detlev Blanke zum 60. Geburtstag*. KAVA-PECH.

Premio Trombetta. La prima edizione del premio ‘Domenico Trombetta’, istituito nel 2016 dalla Federazione Esperantista Italiana in memoria del socio scomparso, e annualmente dedicato a insegnanti della lingua esperanto, è stato vinto a parimerito da Luigia Oberrauch Madella (Parma) e Pedro Aguilar Sola (Torino).

Congratulandoci con i vincitori, anticipamo ai nostri lettori che leggeranno di loro sul prossimo numero.

* * *

Ĝus ankaŭ **volumo 2** (lecionoj 12-22) de *Esperanto per rekta metodo de Stano Marček* publikigis kiel apo por Android-poŝtelefonoj. La kurso do nun estas kompleta. Oni povas elŝuti kaj instal la apon el la Google Play butiko (serĉvorto: *Esperantoplus*). Informoj pri ĝi ankaŭ per www.iei.nl/apoplus.htm. La unua apo, **volumo 1**, kun lecionoj 1-11, jam elŝutigis pli ol 1500 fojojn, plej multe en Brazilo, Usono kaj Hungario, sed ankaŭ multaj en i.a. Germanio, Rusio, Meksiko kaj Sudkoreio. La aprezocifero estas 4,4 (el maksimumo 5 poentoj). Oni povas elŝuti kaj instal tiun apon el la Google Play butiko (serĉvorto: *Esperanto aŭ Esperantokurso*). Informoj pri ĝi ankaŭ per www.iei.nl/apo.htm

* * *

Da agosto è in funzione, grazie a Daniele Binaggi (che tutti ringraziano di cuore), la nuova versione (la 2.0) del corso KIREK. Facciamo conoscere a chiunque, interessato ad apprendere la nostra lingua, anche questa ottima occasione di apprendimento. Ricordiamo che la pagina dei corsi in rete è:

<http://www.esperanto.it/corsi.htm>

* * *

Parma. Mercoledì 19 ottobre. Università degli studi. In mattinata si celebrerà in Aula C (Plesso d’Azeglio), con proluzione di Giordano Formizzi, la VII edizione del Premio di Laurea “Giorgio Canuto” per la miglior tesi di laurea in ‘Interlinguistica ed Esperantologia’. Nel pomeriggio, alle ore 16.00, in Aula Cavalieri (Palazzo centrale, via Università), si terrà il dibattito “Esperanto e spiritualità”; fra i temi: “Esperanto e Chiesa cattolica”, “Esperanto e fede baha’i”, “L’Esperanto nel mondo arabo”, “Zamenhof e l’Ebraismo”, “La proposta homaranista” (coordina Luciano Benoni Mazzoni).

La giornata sarà anche l’occasione per presentare pubblicamente il numero monografico speciale della rivista, quest’anno dedicato a “Esperanto e UNESCO. A 60 anni dalla Risoluzione di Montevideo”, Atti della giornata dal medesimo titolo, promossa dalla FEI, con il patrocinio del Rettorato dell’Università di Parma e della Commissione Nazionale Italiana per l’UNESCO, e organizzata lo scorso anno (20 ottobre 2015), in occasione della scorsa edizione del Premio.

Clelia Conterno Guglielminetti: donna di cultura e di impegno sociale

Gianfranca Gastaldi

La letteratura esperanto, è noto, propone diversi e interessanti riferimenti trasversali ai vari generi: si annoverano validi autori di poesia, narrativa e saggistica. La presenza femminile tra gli autori esperantisti sembra però rispecchiare le più frequenti tendenze interne alle letterature nazionali, soprattutto se si considerano quelle di area mediterranea, tra cui quella italiana: le donne sono cioè poco rappresentate tra gli autori, come sottolineatomi dallo studioso, filologo galiziano, Jesus Moinhos Pardavila in uno scambio telematico-epistolare.

Spesso attente lettrici, le donne autrici esperantiste sono ancora una minoranza: leggono molto, con molta probabilità scrivono in egual misura, ma raramente si propongono per la pubblicazione.

Per spiegare una possibile ragione di questa ridotta presenza femminile potrebbe essere utile ricordare le riflessioni proposte da Virginia Woolf nel suo *Una stanza tutta per sé*: si ha bisogno, per poter scrivere, di uno spazio proprio, in senso metaforico (la “stanza”) e psicologico (una dimensione personale e individuale, di “ritrovamento” in sé), spazio che nel quotidiano consenta di ricavare delle ore – del tempo – da dedicare unicamente alla scrittura. L’autrice inglese proponeva un’attenta riflessione riguardo a come, nella sua epoca (ma potremmo estendere un’analoga osservazione a molte realtà contemporanee) le donne incontrassero grandi difficoltà, una volta entrate nel ciclo familiare, ad abitare appunto “una stanza tutta per sé”. Questa dimensione, di autonoma e vitale solitudine, sembrerebbe costituire una realtà difficilmente raggiungibile per molte donne, spesso vincolate alle dinamiche familiari di cura. Nei secoli passati soprattutto, ma in molti casi anche tuttora, una *stanza tutta per sé* che consenta il necessario silenzio e il necessario distacco dalle vicende della vita quotidiana è ancora una meta difficile da raggiungere.

Anche nella letteratura esperanto, come si accennava, si osserva una tendenza analoga: pur essendo una letteratura molto fervida e vitale, è caratterizzata dalla presenza maggioritaria di autori uomini. Vi sono però alcune figure femminili di grande valore letterario ed artistico che si sono espresse in tale ambito.

Tra queste spicca un’autorevole rappresentante della cultura e del movimento esperantista, attiva anche nel contesto locale torinese: Clelia Conterno Guglielminetti.

Figura anomala rispetto alla cultura di genere prima citata, i cui stereotipi, diffusi allora come oggi, intendevano la donna ripiegata essenzialmente in una dimensione intima, lontana dalla partecipazione a impegni pubblici, Clelia Conterno Guglielminetti di distingue da subito nel panorama esperantista per preparazione culturale e versatilità con le quali dedica il suo impegno in molteplici ambiti: quello associativo, ma anche culturale e letterario.

Nasce nel 1915 a Torino, dove frequenta il liceo classico Massimo D'Azeglio e negli anni seguenti la Facoltà di Lettere e Filosofia, laureandosi nel 1938 in Lettere con una tesi su Maria Ludovica Gonzaga Nevers, lavoro in seguito premiato dall'Accademia dei Lincei.

Torino è già in quegli anni un importante laboratorio culturale, in cui la giovane Clelia partecipa attivamente sin dall'adolescenza: vivaci e interessanti sono i suoi contributi alla rivista interna e all'annuario del Liceo D'Azeglio, tra i più importanti istituti formativi della città. Questi articoli, tuttora reperibili dal sito della scuola, rivelano una Clelia ironica, attenta e critica nei confronti della vita culturale che caratterizzava la comunità studentesca di quegli anni. È un periodo, occorre ricordarlo, in cui il liceo D'Azeglio forma alcuni tra i più noti intellettuali della Torino post-bellica: Cesare Pavese, per citare un esempio, ed altri, che come Clelia crescono seguendo le lezioni di Augusto Monti, scrittore e politico antifascista.

Si avvicina alla lingua esperanto nel 1934, iniziando a pubblicare nel giro di breve tempo poesie, scritti e soprattutto disegni su *La Pirato*, rivista satirica diretta da Raymond Schwartz.

Gli anni universitari e post-universitari coincidono per Clelia con il periodo che vede l'affermarsi del fascismo e, successivamente, l'ingresso in guerra dell'Italia. Il suo spirito d'iniziativa la conduce a impegnarsi nella Resistenza: coordina alcuni gruppi antifascisti e partecipa alla redazione della rivista *In marcia!*, curata da un gruppo di donne democristiane. L'esperienza antifascista è condivisa con il marito Cesare Conterno, che viene imprigionato nel 1943 per aver rifiutato di aderire alla Repubblica di Salò. Ispirata a questa dolorosa esperienza sarà l'opera *In tanti a dire no* (edito nel 1969 e successivamente adottato nelle scuole torinesi).

I due piani, quello di partecipazione politica alle vicende le Paese e quello di un sempre più crescente interesse verso l'esperanto, si compenetrano vicendevolmente nell'attivo impegno di Clelia Conterno Guglielminetti: non si osserva in lei né la diffidenza che talora ha caratterizzato l'avvicinamento di importanti intellettuali alla lingua internazionale né, d'altro canto, il ripiegamento nella sola dimensione del movimento che, invece, ha caratterizzato il coinvolgimento di molte personalità nell'attivismo esperantista.

Nel corso degli anni ricopre diversi incarichi associativi e culturali, divenendo tra gli anni '50 e '70 un punto di riferimento fondamentale per l'esperantismo, come ampiamente ricorda Carlo Minnaja nel saggio *L'Esperanto in Italia. Alla ricerca della democrazia linguistica* (Il poligrafo, Padova 2007). Una delle poche donne membro della *Akademio de Esperanto*, ricopre anche l'incarico di dirigente dell'Istituto Italiano di Esperanto e di redattrice per la rivista della FEI, *L'Esperanto*. Accanto agli impegni di tipo formale e associativo, per anni è anima del gruppo

letterario *La Patrolo* (*La Pattuglia*), in cui alcuni giovani esperantisti realizzano propri progetti di scrittura e traduzione.

Di formazione cattolica, frequenta e coltiva numerosi legami con il vivace clima culturale che caratterizza la Torino di quegli anni: tra le sue amicizie, possiamo ricordare il rapporto con Lalla Romano e Primo Levi, di cui traduce in lingua esperanto *Se questo è un uomo*, ad oggi purtroppo non pubblicato.

Poetessa, narratrice e saggista, Clelia Conterno Guglielminetti scrive sia in italiano sia in esperanto, pubblicando anche su riviste come *La nica literatura revuo* (La rivista letteraria nizzarda) e *Fonto*, talora autotraducendosi e ricevendo importanti riconoscimenti a premi nazionali e internazionali (tra cui i *Belartaj Konkursoj*, i concorsi letterari indetti dalla *Universala Esperanto-Asocio*).

Nella sua opera sintetizza efficacemente i due piani che caratterizzano la sua dimensione esistenziale: quello intimista, di riflessione profonda e autentica rispetto ai propri personali contesti di vita, attraverso un gesto poetico capace da un punto di vista tecnico e artistico, e quello più ampio, di risonanza culturale rispetto alle vicende e alle personalità esperantiste di quegli anni. La pluralità dei generi affrontati la vede spaziare dalla poesia al romanzo, ai saggi, alle novelle, alla traduzione e anche alla critica.

Come riporta Minnaja nel saggio sopra citato, nei testi di Guglielminetti spesso ritroviamo echi gozzaniani, in cui lo sguardo rivolto alle colline piemontesi vive di un'intensa malinconia. Sono mondi semplici, quelli evocati soprattutto dalle poesie, in cui rivivono gli spazi entro cui si esprime il suo quotidiano agire e amare: la famiglia, il marito, il figlio tanto atteso, la scuola, i libri.

Un *fil rouge* che lega tra loro diverse opere è la ricerca, difficoltosa e sofferente, di un figlio, quel bambino “tanto atteso”, arrivato dopo lunghi anni di affannose cure: del 1957 è l'opera *Una piccola vita*, da cui trarrà la raccolta di versi in lingua esperanto *Eta vivo*, pubblicata nel 1969 e ristampata lo scorso anno dalla FEI. Testi, come si legge dall'introduzione di Waringhien, in cui si osservano scelte stilistiche e ritmiche insolite, date da versi brevi in cui il lessico è volutamente “familiare”. Parole però cariche di una sensorialità diffusa, quasi erotica, che trasfigura gli eventi, i dettagli, le persone proprie del quotidiano. Trasparenza e semplicità, note distintive di questa poetica, con le quali sono resi anche i luoghi evocati e resi vivi senza alcuna ricerca di inutili esotismi. Aspetti, questi, che chiaramente emergono da uno dei suoi testi più riusciti, *Ero*:

...Kaj nun juneco mia
similas migdalarbon
en la ruĝ-ora suno de l' mateno.
Sur ankoraŭ gutantaj grizaj branĉoj,
batitaj longe de la nokta pluvo,
la humila miraklo de la floroj...

Senza il bisogno di gridare proclami femministi, Clelia Conterno Guglielminetti ha saputo, con la sua vita e le sue opere, testimoniare una vivace (e significativa, e forte)

presenza femminile nel contesto culturale esperantista. A lei, non è un caso, sono ispirati riconoscimenti letterari e associativi come i premi “Clelia Conterno” bandito da *Literatura Foiro* e il “Conterno” che la FEI rivolge annualmente al gruppo locale che si sia distinto per le attività proposte; nel 2015, in occasione del centenario dalla nascita, le viene inoltre intitolata una delle sale conferenza dell’82° Congresso Italiano d’Esperanto, tenutosi a San Benedetto del Tronto.

«*Mi venkis morton de la karno, / mi eterniĝis / ĉar mi, ĉar mi la vivon kreis*». Queste parole, tratte dal poema introduttivo a *Eta vivo*, forse meglio di altre ci aiutano a comprendere il grande slancio vitale che ha intessuto l’opera e la vita di Clelia Conterno Guglielminetti: una costante ricerca della vita, oltre la caducità e i limiti a questa intrinseci.

Sinossi delle principali opere dell'autrice

	Opere in Italiano	Opere in Esperanto
Anni '50	<p><i>Una piccola vita</i> (raccolta di poesie; 1957)</p> <p><i>La tempesta</i> (raccolta di poesie, 1959)</p>	<p><i>Vivo perdita</i> (poesia, <i>Belartaj Konkursoj</i>, 1957, laǔda mencio)</p> <p><i>Kantiko por mia kreitaĵo</i> (poesia, <i>Belartaj Konkursoj</i>, 1958, 1° premio)</p> <p><i>Vivo kaj morto de Wiederboren</i> (prosa, <i>Belartaj Konkursoj</i>, 1959, 1° premio)</p>
Anni '60	<p><i>Bambino mio tanto atteso - Lettera ad un bambino che è nato</i> (romanzo, 1964, 1977, Edizioni Paoline)</p> <p><i>In tanti a dire no</i> (romanzo, 1968, Paravia)</p>	<p><i>Aspazio</i> (poesia, <i>Belartaj Konkursoj</i>, 1962, laǔda mencio)</p> <p><i>Dometoj</i> (prosa, <i>Belartaj Konkursoj</i>, 1962, 3° premio)</p> <p><i>Eta vivo</i> (raccolta di poesie, 1969)</p>
Anni '80	<p><i>Cantico per la mia creatura</i> (poema autotradotto)</p>	<p><i>Unu tago post la alia</i> (romanzo; traduzione di <i>Bambino mio tanto atteso</i> a cura di Roger Bernard, 1982)</p> <p><i>Ho, tomboj de l' prapatroj</i> (romanzo postumo, edito nel 2015)</p>

In copertina, da destra, Giulio Cappa, Vincenzo Molle e Marcella Fasani cantano, a Frascati, in apertura dell’assemblea di domenica 21 agosto, tiuj kiuj, a festeggiare i 75 anni di Renato Corsetti, che, fra l’altro, è stato magistrale traduttore di canzoni, fra cui quella citata (foto di Paola Nigrelli)

surkovrile: de dekstre Giulio Cappa, Gianfranco Molle kaj Marcella Fasani, en Frascati, komence de la jarasembleo dimanche la 21an de augusto, kantas *tiuj kiuj* por festi la 75-jarighon de Renato Corsetti, kiu, interalie, estis majstra tradukanto de pluraj kanzonoj, inter kiuj de la citita (foto de Paola Nigrelli)

Abbonamento Postale

25 Oktobro - 25 Decembro 1916

Jaro IV^a - N. 10-11-12

L'Esperanto

INTERNACIA
CIUMONATA REVUO
SUB LA PATRONADO DE LA
Itala Katedro de Esperanto

Lecionoj de klasikaj kaj vivantaj lingvoj per Esperanto

Jarabono: Italia Fr. 2 — Alilande Fr. 3 (Sm. 2.200)

Redakcio kaj administracio ĝe firmo A. PAOLET - S. Vito al Tagliamento (Italia)

ENHAZO: Por 1917 — Federazione Esperantista Italiana — Risposta a una circolare del Ministero dell'Industria — Cronaca Esperantista per l'Italia e per l'Ester.

PER IL 1917.

Con questo numero si chiude la quarta annata del nostro periodico. Essa certamente non fu facile né per la nostra modesta rivista né per il movimento esperantista in generale.

Si è dovuto sopprimere qualche numero per la mobilitazione del Sig. A. Paolet, direttore-proprietario ed editore del giornale, e la sua regolarità lasciò parecchio a desiderare; in compenso però offriamo agli abbonati ciò che non si era fatto neppure in tempi migliori, cioè un lunario per il nuovo anno in edizione murale. Essa è molto adatta alla propaganda purchè venga usata secondo la sua destinazione, cioè esponendola in studi, luoghi di ritrovo, di attesa, di conversazione, in uffici, scuole, e distribuendola agli amici ed ai conoscenti simpatizzanti per il nostro movimento. Col concorso di tutti i samideani, ai quali rivolgiamo caldo appello, il lavoretto potrà essere molto migliorato per gli anni avvenire.

Un secondo premio consistrà nel Catalogo descrittivo e particolareggiato di tutti i periodici esperantisti che hanno finora visto la luce, e più specialmente

POR 1917.

Kum tiu ĉi numero estas fermata la kvara jaro de nia gazeto. La pasinta jaro certe ne estis senpena kaj facile ĉu por nia modesta revueto, ĉu ĝenerale por la esperanta movado.

Oni devis forigi iujn numerojn kaŭze de la mobilizo de S-ro A. Paolet, direktoro kaj posedanto de la gazeto, kaj ĝia reguleco ne estis akuratega: kompense ni oferdonas al la abonintoj tion, kion oni ne sukcesis fari eĉ en pli bonaj tempoj, nome kalendaron por la nova jaro ĉemura eldoneo. Gi estas taŭga por propagando, kondiĉe ke ĝi estu uzata laŭ ĝia destino, nome por elmeti en studiojambroj, kunejoj, atendejoj, parolejoj, oficejoj, lernejoj kaj disdonante ĝin al la amikoj kaj al la konatuloj, kiuj simpatias por nia movado. Kun la helpo de ĉiuj samideanoj, al kiuj ni faras varman peton, la verketo povos esti multe plibonigita la estontajn jarojn.

Dua premio konsistos el priskriba, detala katalogo de ĉiuj esperantaj gazetoj, kiuj aperis ĝis nun, kaj pli speciale de tiuj, kiuj formas la kolekton ekzistantan ĉe la Bolonja sidejo de la

Mario Dazzini (Pietrasanta, 16 luglio 1910 – Massa, 31 maggio 1985)